

Táto kniha je spracovaná metodológiou spočívajúcou v tom, „že z dejín filozofie extrahujeme podstatné údaje, ktoré potom používame pre správne formulovanie filozofického problému, a tiež v nachádzaní správneho riešenia problému vo svetle takýchto údajov“ (s. 7).

V prvej kapitole nazvanej *Boh a grécka filozofia* autor rozvíja myšlienku postupného vydi-ferencovania sa filozofie ako výsledku ľudského snaženia racionálne explikovať určité problémové situácie, ktoré sa dovtedy interpretovali mytologickými explikačnými postupmi.

„Grécka filozofia nemohla vzniknúť z gréckej mytológie procesom postupnej racionalizácie, pretože bola racionálnym pokusom o pochopenie sveta ako sveta vecí, kým grécka mytológia vyjadrovala pevné rozhodnutie človeka nezostať sám ako jediná osoba vo svete hluchých a nemých vecí“ (s. 23).

Na základe tohto citátu si možno dovoliť isté zovšeobecnenie. Nielen grécka filozofia, ale aj filozofia vôbec sa javí ako racionálny pokus o pochopenie sveta, pričom mytológia (otázkou zostáva, či aj teológia) a jej explikačné postupy možno charakterizovať ako iné, odlišné od filozofických.

Obdobie zrodu gréckej filozofie predstavuje pre Gilsona aj autentické obdobie konštituovania filozofického pojmu boha, do ktorého sa podľa autora transformuje dedičstvo gréckej mytológie.

Ako najsignifikantnejšie Gilson vyčlenil a pokúsil sa rekonštruovať Platónov a Aristotelov pojem boha, ktoré sa stanú neskôr inšpiračnými zdrojmi scholastiky, hlavne u Augustína a Tomáša Akvinského.

„Aby sme pochopili Platónove chápanie boha, musíme si najprv predstaviť individuálnu, živú bytosť podobnú tým, ktoré poznáme zo zmyslovej skutočnosti;... musíme ju chápať ako inteligibilnú, nemennú, nutnú a večnú... Je to skrátka živý jedinec, ktorý je vybavený všetkými základnými vlastnosťami ideí. Preto môže byť platónska idea božskejšia než boh, a pritom nebyť bohom“ (s. 25).

Hlavný dôraz však autor dáva na Aristotelov pojem boha – jednak preto, že jeho „prostredníctvom sa dlho odkladané spojenie prvého filozofického princípu a pojmu boha stalo skutočnosťou“ (s. 27), a jednak preto, že neskôr poslúži Tomášovi Akvinskému, t.j. kľúčovej postave tomizmu, k tradícii ktorého sa aj sám Gilson hlási, ako inšpiračný zdroj pri konštituovaní jeho filozofického pojmu boha.

Aristoteles „ako vrchol vesmíru postuluje večný akt myslenia, ktorý existuje sám v sebe“ (s. 27). „Aristotelov najvyšší boh nestvoril tento náš svet, ba ani ho nepoznáva ako odlišný od seba samého a preto sa ani nemôže starať o žiadnu bytosť či vec, ktorá v ňom je“ (s. 27).

Problémom však ostáva moment sebaidentifikácie Aristotelovho boha so „svetom“ v Gilsonovej interpretácii. Ak „svet“ nepoznáva ako odlišný od seba samého, môže ho poznávať ako seba samého?

Ak považujeme „boha“ a „svet“ za isté systémy vzťahov, potom je otázkou, či vzhľadom na informačný tok medzi nimi ide o úplne uzavreté systémy, systémy s jednosmerným informačným tokom, alebo ide o jeden systém ako taký?

Druhá kapitola *Boh a kresťanská filozofia* je provokujúca už samotným názvom. Možno vôbec uvažovať o kresťanskej filozofii? Ak áno, aké sú jej charakteristiky?

Gilson píše: „Kresťanská filozofia je výsledok stretu gréckej filozofie a židovsko-kresťanského náboženského zjavenia, pričom grécka filozofia poskytla metódu racionálneho výkladu sveta a židovsko-kresťanské zjavenie poskytlo náboženské presvedčenie“ (s. 32).

Ako filozoficky relevantnejšie sa skôr javí konštatovanie, že moment stretu gréckej filozofie a židovsko-kresťanského náboženstva dal podnet k vzniku scholastickej filozofie s tendenciou racionálneho zdôvodnenia teologických zjavených právd.

Gilson rozlišuje medzi ENS – „súčno“ a ESSE – „byt“: „Slovo 'súčno' je podstatné meno označujúce nejakú substanciu; slovo 'byt' – esse – je sloveso a označuje dej – akt. Keď toto pochopíme, dostaneme sa za rovinu esencie na hlbšiu rovinu existencie ... všetko, čo je substanciou musí mať nutne jednak esenciu a jednak existenciu“ (s. 41).

„Od svojich najranejších čias metafyzika smerovala skryte k tomu, aby sa stala existenciálnou; od dób sv. T. Akvinského je takou stále, a to do tej miery, že stratila svoju vlastnú existenciu vždy, keď stratila svoju existenciálnosť“ (s. 43).

Na margo sv. Augustína Gilson poznamenáva: „Je jeho ontológia čiže veda o bytí skôr „esenciálna“ než „existenciálna“ (s. 40), alebo naopak?

Ďalej Gilson píše: „Musí existovať nejaká spoločná príčina, ktorej pravou esenciou je „byt“. Postulovať takéto súčno, ktorého esenciou je čirý akt existovania a ktorého esenciou nie je teda byť tým či oným, ale „byt“ ním samým, znamená tiež postulovať kresťanského boha ako najvyššiu príčinu univerza“ (s. 45). Teda boha ako prvú príčinu, v ktorej splýva esencia s existenciou.

Táto kapitola je zaujímavá aj analýzou scholastiky a jej diferenciaciou na jednotlivé myšlienkové prúdy v nadväznosti na ich inšpiračné zdroje v gréckej filozofii.

„Kresťanskú filozofiu“ či lepšie povedané učenie Tomáša Akvinského, tomizmus, a v ďalších kapitolách i novotomizmus chápe ako najvyšší bod ľudskej racionality, ako protipól jej neskoršej dekadencie ...

V ďalšom texte sa Gilson snaží o komparáciu a konfrontáciu vybraných koncepcií filozofie, ale i vedy (hlavne kvantovej mechaniky) s tomizmom, resp. s novotomizmom. Výsledok tejto komparácie spočíva v návrhu, aby sa tomistická metafyzika tvorivo aplikovala na moderné vedecké poznatky. Týmto stanoviskom Gilson nepriniesol do filozofie, vedy a problematiky ich vzájomného vzťahu nič nové.

„Prečo by mali vedci, tieto zvrchované racionálne bytosti, úmyselne dávať prednosť ľubovoľným predstavám slepej sily, náhody, emergencie, náhodnej variácie a pod. pred jednoduchými predstavami účelnosti v prírode?“ (s. 70).

„Aj keď sú tieto predstavy nepochopiteľné, aspoň zapadajú do reťazca mechanických interpretácií... Poskytujú vedcovi práve takú existenciu, ktorú potrebuje, aby mal čo poznávať“ (s. 70).

„Odmietnutie metafyzických riešení problému len preto, že sú nevedecké, sa rovná mrzaniu poznávacej schopnosti ľudskej mysle“ (s. 71).

E. Gilson explicitne odmieta inú explikačnú metódu, než akú ponúka tomizmus.

Kresťanské náboženstvo, filozofia, teológia ale i veda v zmysle exaktných vied sú odlišné svojim prístupom k „realite“. Každá pracuje metodológiou jej vlastnou a využíva pri tom istý druh väzieb. Preto sa požiadavka, aby veda pri zachovaní istého druhu väzieb a metodologických prístupov jej vlastných prijala závery, ku ktorým nemôže z logicko-metodologického hľadiska dospieť, javí ako absurdná.

Aj napriek tomu, že autor si tieto súvislosti uvedomuje, najmä keď v prvej kapitole píše o gréckej filozofii a mytológii, v ďalších kapitolách ich ako keby nebral do úvahy.

Ako zaujímavý sa javí aj fakt, že Gilson bližšie nešpecifikuje, akú „vedu“ má na mysli pri svojej kritike vedy. Z jeho textu v tejto knihe nie je jasné, čo považuje za vedu, a čo nie, aké sú podľa neho atribúty vedeckosti vedy.

Táto kniha má svoje kladné i záporné momenty, ktoré sú vzhľadom na dobu, v ktorej bola napísaná, pochopiteľné. Pri čítaní tejto knihy je nutné si ich však uvedomiť. Kniha *Boh a filozofia* je vzorovou ukážkou spôsobu zmýšľania, argumentácie i snáh novotomizmu, t.j. smeru, do prúdu ktorého sa autor zaraďuje a ktorý v nemalej miere ovplyvňuje filozofické myslenie aj dnes.

Jozef Gluvňa

Mgr. Jozef Gluvňa
Katedra filozofie a dejín filozofie FF UK
Šafárikovo nám. 6
818 06 Bratislava
SR